

УДК 159.955 – 057.875 (045)

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.2.21>

I. В. Каряка

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології професійної освіти
Національний авіаційний університет

A. А. Дайлідоніс

студентка IV курсу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет

O. O. Коваленко

студентка IV курсу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національний авіаційний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮНАКІВ

У статті висвітлюється проблема вивчення особливостей прояву стилів мислення під час здійснення комунікативної діяльності в юнаків. Теоретичною основою дослідження є виокремлені А. Гаррісоном і Р. Бремсоном п'ять типів мислення (критичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний і реалістичний). Сформувано гіпотезу, яка полягає в тому, що юнаки, які мають різні типи мислення, по-різному поведуть себе в ситуаціях комунікативної взаємодії, мають схильність до суперечок або, навпаки, конформістські тенденції під час спілкування. З метою підтвердження висунутої гіпотези було проведено експериментальне дослідження щодо виявлення особливостей комунікативної діяльності в юнаків із різним типом мислення.

У дослідженні було застосовано низку психодіагностичних методик: методика «Стилі мислення» Р. Бремсона та А. Гаррісона за адаптацією А. Алексєєва, «Тест комунікативних умінь» Л. Міхельсона за інтерпретацією Ю. Гільбуха. Вибірка досліджуваних становила 40 осіб, віком від 17 до 21 років.

Обґрунтовано вибір психодіагностичного інструментарію, представлено кількісні результати дослідження та здійснено опис якісної інтерпретації отриманих даних. У результаті проведеного дослідження було зафіксовано той факт, що комунікація юнаків детермінується стилями мислення. Останні мають сильні та слабкі сторони свого прояву, що зумовлює подальшу взаємодію з представниками різних стилів. Окрім того, було виявлено, що юнацький вік є найбільш сензитивним періодом виявлення особливостей стилів мислення в комунікативній діяльності, оскільки цей віковий період вирізняється остаточним дозріванням і встановленням досліджуваних особливостей. Доведено, що стиль мислення є ключовим компонентом комунікативної діяльності юнаків, який зумовлює продуктивність комунікації та якість взаємодії. Констатовано факт підтвердження висунутої нами гіпотези щодо особливостей комунікативної діяльності в юнаків із певним типом мислення та встановлено кореляційні зв'язки між загальним рівнем комунікативних умінь юнаків і стилем мислення, за якого особистість набуває певних стереотипів щодо прояву зазначених характеристик.

Ключові слова: мислення, стиль мислення, комунікація, комунікативна діяльність, юнаки.

Постановка проблеми. Роль комунікативної діяльності завжди мала для людини велике значення. Відомо, що кожна людина, маючи свої психологічні особливості, в усьому відрізняється від інших. Особливо це стосується комунікативної діяльності. Нині проблема вивчення особистісних відмінностей у межах цього питання є досить актуальною, оскільки комунікація відіграє велику роль у функціонуванні соціальної структури особистості, вона забезпечує роботу всіх соціальних інститутів, влади, економічних відносин, освіти тощо. Саме тому суттєвою особливістю, що впливає на комунікативну діяльність людини, є стилі мислення, адже останні тісно пов'язані зі заяв-

леною проблематикою. Те, як людина сприймає навколишній світ, усвідомлює процеси, які в ньому відбуваються, вибудовує свою позицію з того чи іншого питання, впливає на формування комунікації з іншими. Усе це зумовлює необхідність дослідити особливості прояву стилів мислення в комунікативній діяльності людини та розробити шляхи взаємодії між людьми. Саме тому вивчення особливостей прояву стилів мислення в процесі комунікативної діяльності юнаків посідає вагомий місце серед досліджень у сучасних психологічних і соціальних науках.

Вивчення цієї тематики здійснювалося низкою вчених, які зробили вагомий вклад у розвиток

наукових пошуків щодо особливостей прояву стилів мислення в процесі комунікативної діяльності. Наприклад, А. Гаррісон і Р. Бремсон розробили та описали класифікацію стилів мислення [10], теорія яких стала популярною саме через роботу А.А. Алексєєва [1], Л.А. Громової [1]. К.Г. Юнг, виділяючи різні соціотипи, пов'язав бажання людини до прояву комунікативної активності з раціональним (практичним) або абстрактним (аналітичним) стилем пізнавальних процесів [9]. У вітчизняній психології спроба розвитку теорії когнітивного стилю щодо мислення була зроблена Г.А. Берулава [2] тощо. Водночас А.П. Панфілова [6] стверджує, що комунікація в сучасних умовах є основою життєдіяльності будь-якої організації.

У науковій літературі поняття «мислення» визначається як активний психічний процес опосередкованого й узагальненого відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках і відношеннях [9]. Відповідно до цього мисленнєві процеси в юнацькому віці проходять остаточний етап дозрівання (формування аналітичного, гіпотетико-дедуктивного, теоретичного мислення тощо). Їхня мисленнєва діяльність стає активнішою і більш самостійною. Характерними стають встановлення причинно-наслідкових зв'язків, критичність, систематичність мислення, самостійна творча діяльність. Виникає тенденція до узагальненого розуміння світу, до цілісної оцінки явищ дійсності. Зміни, що відбуваються в когнітивних процесах, слугують передумовою виникнення здатності до інтроспекції та рефлексії. Думки, вчинки, почуття (як власних, так і чужих) індивіда стають предметом мисленнєвого розгляду й аналізу [5].

Звичайно, навіть у такому фундаментальному феномені кожен із нас відрізняється від інших. Помітивши певні розрізнення у процесах мислення, психологи А. Гаррісон і Б. Бремсон описали п'ять різних стилів мислення: синтетичний (критичний), ідеалістичний, прагматичний, аналітичний і реалістичний [10]. Отже, кожен із п'яти стилів мислення також створює певний фундамент для особливостей комунікативної діяльності особистості: синтетичний стиль притаманний людям, які схильні комбінувати несхожі, часто протилежні між собою думки, створювати нове; ідеалістичний стиль характеризується інтуїтивністю, браком детального аналізу проблем; прагматичний стиль спирається на особистий досвід і прагне до швидшого отримання результатів; аналітичний стиль орієнтований на всебічний розгляд питання за

об'єктивними критеріями; реалістичний стиль орієнтується виключно на визнання фактів [1].

Отже, кожен стиль мислення має свої певні особливості у процесі комунікації, які слід враховувати під час встановлення контакту з представниками кожного з них. У юнацькому віці через дозрівання певних структур особистості вже стає можливим більш точно зіставити уявлення про особливості спілкування особистості та співвіднести їх із певним стилем мислення.

Мета статті полягає у виявленні психологічних особливостей прояву стилів мислення в процесі комунікативної діяльності осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення стилю мислення респондентів та особливостей їхньої комунікативної діяльності було проведено експериментальне дослідження, учасниками якого стали студенти вищих навчальних закладів міста Києва, віком від 18 до 21 року. Вибірку становили 40 респондентів (20 жінок і 20 чоловіків).

Визначення домінуючого стилю мислення відбувалося завдяки методиці «Стилі мислення», яку розробили Р. Бремсон та А. Гаррісон і адаптував А.А. Алексєєв. Виявлення рівня комунікативної компетентності та якості сформованості основних комунікативних умінь відбувалося завдяки «Тесту комунікативних умінь», що була розроблена Л. Міхельсоном та адаптована Ю.З. Гільбухом. Перевірка правильності обирання стратегії проведення експериментальної роботи стосовно взаємозалежності співвідношень здійснювалася за допомогою χ^2 -критерію виявлення ступеня узгодженості (залежності) змін Спірмена.

За результатами методики «Стилі мислення» Р. Бремсона та А. Гаррісона було виявлено, що серед респондентів 35 % мають реалістичний стиль мислення, 30 % – аналітичний, 20 % – прагматичний, 10 % – ідеалістичний, 5 % – синтетичний. Результати цієї методики наведено в табл. 1.

Результати цієї таблиці засвідчують той факт, що в сучасній молоді найбільш поширеними можуть вважатися раціональний та аналітичний стилі мислення, що свідчить про домінування схильності до вирішення поставлених завдань шляхом логіки та оперування фактами. Водночас найменш поширеними виявляються синтетичний та ідеалістичний стилі, тобто такі дещо крайні форми зацікавленості у провокуванні конфліктів або ж, навпаки, об'єднанні всіх суперечностей, у суспільстві відходять на другий план.

Слід також зауважити, що під час проведення цієї методики поведінкові реакції респондентів

Таблиця 1

Кількісні показники домінуючого стилю мислення юнаків

Стилі мислення				
Синтетичний	Ідеалістичний	Прагматичний	Аналітичний	Реалістичний
5 %	10 %	20 %	30 %	35 %

здебільшого відповідали зазначеним характеристикам стилів мислення. Наприклад, прагматики виконували завдання найшвидше, не витрачаючи зусиль на детальне вчитування та обмірковування, тоді як аналітики виконували його найдовше, а більшість питань підлягало особистісному обговоренню з метою обрання найправильнішого варіанта. Ідеалісти стикалися з моментами конфлікту, коли їм було необхідно обрати один із найзначніших варіантів серед двох, як їм здавалося, однаково підходящих. Реалісти мовчки вирішували надане їм завдання, не відволікаючись на сторонні подразники та повністю зосереджуючись на поставленому завданні.

Результати діагностики комунікативної сфери, що здійснювалась за допомогою методики «Тест комунікативних умінь» Л. Міхельсона, зафіксували той факт, що в 90 % досліджуваних домінує компетентний стиль спілкування, і лише в 10 % – залежний. Водночас лише в 15 % респондентів наявний середній рівень агресивності, а у 85 % – рівень низький. Кількісні показники рівня прояву комунікативних стилів наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Загальні показники прояву стилів комунікації у респондентів

Рівні розвитку	Стиль комунікації		
	Залежний	Компетентний	Агресивний
<i>Низький</i>	15 %	0 %	85 %
<i>Середній</i>	75 %	10 %	15 %
<i>Високий</i>	10 %	90 %	0 %

Відповідно до показників табл. 2 можна сказати, що серед юнаків, які мають різні стилі мислення, саме представники реалістичного та аналітичного стилів мислення частіше виявляють агресивні форми взаємодії (15 %), що зазвичай проявляється в їхньому способі реагування на справедливу та несправедливу критику та провокаційну поведінку співрозмовника, тоді як у інших стилів така форма поведінки виявляється вкрай рідко (85 %). Показники прояву агресивності наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Показники прояву агресивності а стилем мислення

Стиль мислення	Рівні розвитку		
	Низький	Середній	Високий
<i>Синтетичний</i>	5 %	0 %	0 %
<i>Ідеалістичний</i>	10 %	0 %	0 %
<i>Прагматичний</i>	20 %	0 %	0 %
<i>Аналітичний</i>	25 %	5 %	0 %
<i>Реалістичний</i>	25 %	10 %	0 %

Показники табл. 3 засвідчують той факт, що більшість представників усіх стилів мислення

проявляють незначну агресивність щодо інших людей, схильність до поважання другої сторони комунікативної діяльності.

Щодо залежного стилю комунікативної взаємодії, то його домінування трапляється серед представників синтетичного та аналітичного стилів мислення – 10 %, у 75 % він представлений на середньому рівні, і на низькому – у 15 % (аналітичний і реалістичний стилі). Кількісні показники прояву залежного стилю наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Показники прояву залежного стилю в комунікації за стилем мислення

Стиль мислення	Рівні розвитку		
	Низький	Середній	Високий
<i>Синтетичний</i>	0 %	0 %	5 %
<i>Ідеалістичний</i>	0 %	10 %	0 %
<i>Прагматичний</i>	0 %	20 %	0 %
<i>Аналітичний</i>	5 %	25 %	0 %
<i>Реалістичний</i>	10 %	20 %	5 %

Дані, наведені в табл. 4, показують, що в середньому всім стилям мислення характерні вияви залежного стилю, що часто означає схильність поступатися своїми інтересами та не відстоювання своїх позицій у певних ситуаціях.

Переходячи до компетентного стилю, що вважається еталоном, слід зазначити, що високий відсоток респондентів демонструє високий рівень компетентності в комунікативній діяльності – 90 %, серед яких представники ідеалістичного, прагматичного, аналітичного, реалістичного стилів мислення. 10 % – на середньому рівні, синтетичний і деякі представники реалістичного стилів. Кількісні показники прояву компетентного стилю наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Показники прояву компетентного стилю в комунікації за стилем мислення

Стиль мислення	Рівні розвитку		
	Низький	Середній	Високий
<i>Синтетичний</i>	0 %	5 %	0 %
<i>Ідеалістичний</i>	0 %	0 %	10 %
<i>Прагматичний</i>	0 %	0 %	20 %
<i>Аналітичний</i>	0 %	5 %	25 %
<i>Реалістичний</i>	0 %	0 %	35 %

За показниками табл. 5 можна простежити, що нині сучасне покоління юнаків, як представники більшості стилів мислення, прагнуть до рівноваги у стосунках з оточуючими, не шкодячи іншим, але й поважаючи власні можливості та інтереси, а також простежується тенденція до адекватного реагування на оточуючих. За шкалою загальних комунікативних умінь зафіксовано, що високий їхній рівень мають 65 % респондентів, серед яких

наявні представники прагматичного, реалістичного, аналітичного та ідеалістичного стилів мислення. 25 % респондентів мають середній рівень (реалістичний, прагматичний та аналітичний стилі), і лише 10 % мають низький рівень (аналітичний і синтетичний). Загальну характеристику рівня комунікативних умінь наведено в табл. 6.

Таблиця 6
Загальна характеристика рівня комунікативних умінь за стилем мислення

Стиль мислення	Рівні розвитку		
	Низький	Середній	Високий
Синтетичний	5 %	0 %	0 %
Ідеалістичний	0 %	0 %	10 %
Прагматичний	0 %	5 %	15 %
Аналітичний	5 %	5 %	20 %
Реалістичний	0 %	15 %	20 %

Отже, представники синтетичного стилю мислення мають низький рівень комунікативних умінь через особливості прояву їхнього стилю мислення (зокрема, через їхню жагу до пошуку та провокування конфліктів), тоді як ідеалісти зазвичай мають високий рівень комунікативних навичок.

Ці особливості прояву критеріїв дають можливість стверджувати той факт, що між стилем мислення та рівнем комунікативних навичок є зв'язок. За розрахунковим аналізом Ч. Спірмена було встановлено, що представники аналітичного стилю мислення зазвичай мають високий рівень комунікативних навичок, вони не схильні до високого рівня прояву агресивності ($r_s = 0.643$). На нашу думку, це досягається їхньою схильністю до всього готуватися, вони легко розуміють, з ким у них складуться позитивні стосунки. Однак водночас серед представників реалістичного стилю мислення, на відміну від ідеалістичного, майже не трапляються випадки низького рівня комунікативних умінь ($r_s = 0.625$). Результати кореляційного аналізу підтверджують той факт, що рівень розвитку загального рівня комунікативних умінь людини детермінується її стилем мислення, за якого особистість набуває певних стереотипів щодо прояву зазначених характеристик.

Враховуючи вказане, нами було розроблено практичні рекомендації щодо налагодження оптимальної комунікації з представниками різних стилів мислення. Наприклад, для кращої комунікативної взаємодії з іншими людьми не буде зайвим поспостерігати за співрозмовником і порівняти яскраво виражені якості з одним із шести стилів мислення, на базі чого буде будуватися наступна співпраця. Визначивши власний стиль, слід звернути увагу на його сильні та слабкі сторони та коригувати свою поведінку, якщо певні характеристики можуть пошкодити встановленню зв'язку з іншою людиною. Задля підвищення власної гнучкості під час виникнення певних комунікативних ситуацій є важливим розвивати в собі й інші стилі мислення за допомогою

різних вправ і завдань, що дає змогу дивитися на ситуацію під різними кутами.

Висновки. У результаті проведення дослідження нами було зафіксовано особливості комунікації залежно від стилів мислення, а також їхні сильні та слабкі сторони, що має велике значення для налагодження зв'язку та подальшої взаємодії з представниками кожного з них. Наприклад, за методикою Р. Бремсона та А. Гаррісона було виявлено, що сьогодні серед юнаків найбільш поширеними можуть вважатися раціональний та аналітичний стилі мислення. Водночас за допомогою методики Л. Міхельсона нам вдалося виявити особливості комунікативних навичок серед представників різних стилів мислення.

Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати, що юнацький вік є найбільш сприятливим для виявлення особливостей стилів мислення в комунікативній діяльності та проведення кореляції між ними, адже в цей віковий період уже відбувається остаточне дозрівання та встановлення досліджуваних особливостей. Знання щодо особливостей комунікації з кожним стилем мислення є надзвичайно важливим для поліпшення взаємодії та уникнення передчасного розриву взаємостосунків, адже кожна людина заслуговує на шанс, треба лише знати, з якого боку до неї підібратися. Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів вивченої проблематики. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні особливостей розвитку комунікативної компетентності у юнаків із різною типологією мисленнєвої активності.

Література:

1. Алексеев А.А., Громова Л.А. Поймите меня правильно или книга о том, как найти свой стиль мышления, эффективно использовать интеллектуальные ресурсы и обрести взаимопонимание с людьми. Санкт-Петербург : Экономическая школа, 1993. 352 с.
2. Берулава Г.А. Тест для диагностики когнитивного стиля «дифференциальность-интегральность». Бийск : НИЦ БигПИ, 1995. 246 с.
3. Кагермазова Л.Ц. Возрастная психология. Москва : Юрайт, 2013. 276 с.
4. Павелків Р.В. Вікова психологія : підручник. 2-е вид., стер. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
5. Панфилова А.П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Знание, 2004. 344 с.
6. Платонов Ю.Н. Влияние адекватности в восприятии других людей на формирование авторитета производственного мастера. Москва : Академия, 1999. 386 с.
7. Психологічний словник / авт.-уклад.: В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова; за ред. Н.А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.
8. Юнг К. Психологический тип. Москва : Академический проект, 2016. 485 с.
9. Harrison A.F., Bramson R.M. The art of thinking. N.Y. Berkley Books, 1984. P. 189–193.

Kariaka I. V., Dailydonys A. A., Kovalenko O. O. Psychological features of manifestation of styles of thinking in the process of communicative activity of young people

The article deals with the problem of studying the peculiarities of the manifestation of thinking styles in the course of communicative activity in youth. The theoretical basis of the study is the five types of thinking (critical, idealistic, pragmatic, analytical, and realistic) highlighted by A. Harrison and R. Bremson. The hypothesis is formed that youth who have different types of thinking behave differently in situations of communicative interaction, have a tendency to argue or, conversely, conformist tendencies in communication. In order to confirm the hypothesis, an experimental study was conducted to identify the features of communicative activity in youth with different types of thinking. The study used a number of psychodiagnostic techniques: the method of "Styles of thinking" R. Bremson, A. Harrison, adapted by A. Alexeev, "Test of communicative skills" by L. Michelson, interpreted by J. Gilbukh. The sample was 40 people aged 17 to 21 years.

The choice of psychodiagnostic tools was substantiated, quantitative results of the study were presented, and a qualitative interpretation of the obtained data was made. The study found that the communication of youth is determined by thinking styles. The latter have the strengths and weaknesses of their manifestation and causes further interaction with representatives of different styles. In addition, it has been found that adolescence is the most sensitive period in identifying features of thinking styles in communicative activity, as this age is characterized by the final maturation and establishment of the features studied. It is proved that the thinking style is a key component of youth communication activity that determines communication productivity and quality of interaction. The fact of our hypothesis about the peculiarities of communicative activity in youth with a certain type of thinking was confirmed, and correlations were established between the general level of communicative skills of the youth and a type of thinking, in which the personality acquires certain stereotypes about the manifestation of certain characteristics.

Key words: *thinking, thinking style, communication, communicative activities, adolescents.*